

RESSENYES

Magdalena Cerdà, Antònia Juan, Tina Sabater (Coords.), *La condició femenina a l'edat mitjana. Entre protagonisme i marginalitat*. Palma: Edicions UIB – Institut d'Estudis Baleàrics, 2017 (llibre digital)

El present llibre, coordinat per la Dra. Magdalena Cerdà, la Dra. Antònia Juan i la Dra. Tina Sabater, membres del Grup de Recerca en Estudis Medievals (GRESMED), presenta els resultats del Seminari d'Estudis Medievals que es dugué a terme els dies 17, 18 i 19 de novembre de l'any 2015. Aquest seminari, en la seva IV edició, es dedicà al tema dels estudis de gènere en l'Edat Mitjana, fent especial esment de la condició de la dona en aquesta època, d'una forma interdisciplinària i des de diferents perspectives.

Són varis els especialistes que han participat en aquest llibre, oferint una aproximació als diversos rols que desenvolupava la dona medieval, des dels més poderosos fins a aquells més marginals. Un dels rols més habituals de les dones a l'Edat Mitjana era, lògicament, el que té a veure amb el món eclesiàstic. La Dra. Maria Barceló (UIB) presenta al seu capítol el moviment alternatiu de les monges de la Terça Regla, més conegudes com beguines, com un tipus d'espiritualitat femenina més lliure i espontània, allunyada de les normes establertes per la jerarquia eclesiàstica. Després de contextualitzar el beguisme com a nova manifestació de vida espiritual a l'Europa medieval, l'autora es centra en el moviment beguinista de Mallorca, el qual va néixer a principis del segle XIV a Ciutat de Mallorca, amb la creació de la comunitat femenina al barri de la Calatrava l'any 1333. Aquesta comunitat fou coneguda com les beguines de la Terça Regla o, més popularment, com les terceroles, i estigué fortament lligada a l'orde franciscà i, per tant, amb un clar component de pobresa. No obstant això, el beguisme fou un moviment religiós que va atreure dones de tota condició, independentment de la seva fortuna.

Per la seva part, la Dra. Inés Calderón (UIB) ens trasllada a les corts reials per conèixer el paper que les dones tingueren en aquestes, tant en l'àmbit privat com el públic, centrant-se principalment en els casos dels regnes ibèrics occidentals entre els segles XI i XIII. El seu estudi analitza els casos d'algunes dones que estigueren a la cúspide de la societat medieval: reines, infantes, i altres que, tot i no tenir sang reial, es casaren amb un monarca, així com també dones de la noblesa que es posaren al front del territori heretat del seu pare. En definitiva, totes elles dones poderoses. La Dra. Calderón realitza un interessant recorregut per la vida d'aquestes dones, començant en primer lloc per la seva infància, durant la majoria de les quals eren educades en la devoció i en els quefers propis de les dones. Després, l'autora exposa la importància del matrimoni en la vida de les infantes medievals, ja que es convertien en peces clau de les polítiques reials. Tot i això, el paper que desenvolupaven era el d'un subjecte passiu, totalment condicionat pels interessos familiars. No obstant això, s'ha de dir que, malgrat no tenir autoritat, moltes reines participaren activament en la política del seu regne com a conselleres, transmissores del regne o artífexs de la pau.

Des del punt de vista historicoartístic, la Dra. Magdalena Cerdà i la Dra. Antònia Juan (UIB) centren el seu estudi en la representació del nu femení a l'Edat Mitjana, exposant una panoràmica evolutiva d'aquesta iconografia. Així doncs, presenten aquest tipus iconogràfic a partir d'exemples significatius que van des de l'Antiguitat Tardana fins a finals del segle XV, tot i que les imatges més usuals provenen de la baixa edat mitjana, quan l'estètica i el pensament

humanista afavoreixen la relaxació dels costums i la profusió d'imatges relacionades amb el nu femení. Les autores analitzen com aquest s'utilitza en nombroses iconografies, majoritàriament de temàtica religiosa: la figura d'Eva, com a primera pecadora; Maria Magdalena com a santa eremítica, amb els cabells amagant la seva nuesa; les escenes de martiris de santes, tot i que no estan íntegrament nues; el Judici Final, amb les imatges de la resurrecció dels morts, la salvació i la condemnaació, amb nombrosos cossos nus; o determinats passatges de l'Antic Testament, com el de Susana i els ancians. Altres temàtiques que afavoriren l'aparició de nus femenins en aquesta època foren els relacionats amb els pecats capitals, com la luxúria (en escenes d'adulteri) o la supèrbia (en escenes de bany). Lògicament, els temes mitològics també fomentaren les representacions de cossos nus, com les imatges de sirenes que apareixen a capitells romànics o a les misericòrdies dels cadirams de cors gòtics. Cal afegir dins aquest tipus iconogràfic les escenes de col·lectius marginals, com heretges o bruixes, i les il·lustracions de malalties o relacionades amb qüestions mèdiques.

Un altre aspecte a destacar dins els estudis de gènere és el de la misogínia, un tema de molta actualitat. El Dr. Gabriel Ensenyat (UIB), al seu capítol, extrapola el pensament misogin de l'Edat Mitjana a un autor del segle XVI, Joan B. Binimelis, conegut sobretot per escriure la primera història de Mallorca. El Dr. Ensenyat exposa el plantejament de Binimelis a partir del descobriment d'un dels seus textos, *De mulierum vitiis ac variis earum moribus*, de caràcter jurídic i obertament misogin, el qual planteja la incapacitat d'obrar de la dona i, en conjunt, de la inferioritat del gènere femení. Tot i ser un text del segle XVI, es tracta d'una obra deutora de la misogínia medieval. Entre els defectes atribuïts a la dona que presenta Binimelis i que comenta Ensenyat al capítol, destaquen la concepció de què la dona era el mascle tarat, una idea que té el seu origen ja en Aristòtil; l'excés en l'ornament de les dones, modificant així l'aspecte en què Déu les havia creades; el tòpic de què totes les dones són dolentes, amb l'excepció de la Verge; la capacitat intel·lectual inferior de les

dones; o la idea de què totes les dones tendeixen per natura a l'engany. No obstant això, l'autor del text inclou uns capítols finals de lloança cap al gènere femení, valorant algunes qualitats de les dones, com la constància o els bons consells que donen als marits.

El món de la literatura també formà part de la vida diària de moltes dones medievals i així ho ha demostrat la Dra. Francesca Español (Universitat de Barcelona) al seu capítol sobre els llibres i lectures femenines a la Corona d'Aragó. A partir de la documentació conservada, la Dra. Español ha estudiat les composicions de les biblioteques reials i nobiliàries femenines d'època medieval, les quals ens duen, a la vegada, a conèixer els interessos de les seves posseïdores. Hem de partir de la premissa que no totes les dones de l'alta jerarquia sabien llegir ni escriure, i encara menys sabien llatí. És per això que era molt habitual en els convents realitzar lectures en veu alta i en vulgar, per a què totes les dones ho poguessin entendre. No obstant això, hi havia algunes excepcions, com Isabel la Catòlica, gran coneixedora de la llengua llatina i qui es preocupà que els seus fills aprenguessin aquesta disciplina. És interessant conèixer els gustos literaris de les dones medievals il·lustrades a través de les relacions epistolars. La Dra. Español, gran coneixedora d'aquest tema, ha estudiat les dedicatòries d'autors a les promotores dels llibres entre els anys 1300 i 1500. Les destinatàries són les reines o membres de la noblesa i l'alta burgesia, les quals participaven de forma activa en la promoció de nous textos, així com també en la traducció del llatí a llengües vernacles ja existents, tal i com s'indica en moltes de les dedicatòries realitzades pels autors dels llibres.

Finalment, tanca el llibre la Dra. Teresa Vinyoles (Universitat de Barcelona) amb el tema de la llibertat femenina a l'Edat Mitjana, centrant-se principalment en els col·lectius més populars. Segons l'autora, podem distingir dues etapes en la consideració de la dona, una primera més lliure i una segona més restringida. La primera etapa correspondria a l'Alta Edat Mitjana quan, a causa de la influència dels antics germànics, que respectaven la dona, es va reconèixer el treball de la dona al camp i se li va donar l'oportunitat

d'accedir a la propietat de la terra. També les lleis i costums emparaven les dones en aquesta època. Les filles podien convertir-se en propietàries de terres per herència, disposar plenament de la propietat i de les seves rendes, i la dot marital els garantia uns béns i els donava estabilitat. A més, la dona tenia llibertat d'abandonar el marit si es produïa alguna molèstia o calúnnia per part d'aquest. No obstant això, a partir del segle XIII, la situació de les dones s'agreuja amb motiu del renaixement del dret romà (que limitava la llibertat femenina), la feudalització de la família (quedant sotmesa i desprotegida), la misogínia del pensament aristotèlic o la postura de l'Església que subordina la dona a l'home. Així doncs, les dones medievals perden la seva capacitat econòmica,

els seus drets i la seva llibertat. La dona deixava oficialment de ser la companya i col·laboradora de l'home per ser la seva servidora. Tot i trobar-se en aquesta situació d'inferioritat i subordinació, moltes dones lluitaren per la seva llibertat. La Dra. Vinyoles exposa al capítol casos concrets de dones, de diferents estaments socials urbans, que es resistiren a casar-se o que abandonaren al marit per sofrir violència física.

El GRESMED aposta per la divulgació i transferència del coneixement a través de les noves tecnologies i per això opta per difondre els resultats dels seminaris a través de llibres amb format digital (e-books). Aquest constitueix el quart volum d'una sèrie de publicacions iniciades el 2014, a les quals es pretén donar continuïtat.

Cristina Ortiz Moreno